

Володимир МОРОЗ

ДІЯЛЬНІСТЬ СОТНІ “СІРОМАНЦІ” У ЛЬВІВСЬКІЙ ВОЄННІЙ ОКРУЗІ “БУГ” (ВЕСНА–ОСІНЬ 1944 р.)

Висвітлено діяльність однієї з найвідоміших сотень УПА “Сіроманці” протягом квітня–вересня 1944 р. на території Львівської воєнної округи “Буг”. Показано, що маючи призначення на т. зв. українсько-польський фронт, сотня воювала із німецькою поліцією, польськими підрозділами, червоними партизанами, а згодом із військами НКВД. Спростовано безпідставність твердження про особливу активність цього формування в польсько-українському конфлікті.

Ключові слова: Українська повстанська армія, сотня “Сіроманці”, Воєнна округа “Буг”, Дмитро Карпенко (“Яструб”), Друга світова війна, німецька окупація, польсько-український конфлікт, Організація українських націоналістів, Львівська область.

Небагато відділів Української повстанської армії залишили після себе такий яскравий слід, як “Сіроманці”. Про діяльність цього формування опубліковано мемуари, наукові праці та художні твори. Марш цієї сотні (“Із гір Карпат несеться гомін волі...”) – одна з найпопулярніших повстанських пісень. Однак про цей відділ УПА висловлюють й дискусійні думки, які потребують ґрунтовних досліджень. Висвітлення періоду тимчасового перебування сотні “Сіроманці” у Львівській воєнній окрузі УПА “Буг” (ВО 2 “Буг”) – мета цієї статті.

Перші публікації про сотню “Сіроманці” з’явилися в підпільних виданнях ОУН у другій половині 1940-х років. Згодом опубліковано популярні нариси про командира цього формування Дмитра Карпенка. У книгах Івана Губки, написаних в художньо-документальному стилі¹, доволіно використано й суб’єктивно інтерпретовано джерела, тому жодну з його книг не можна сприймати як серйозне дослідження. Сучасний польський дослідник Гжегож Мотика один із розділів своєї праці про українсько-польський конфлікт 1940-х років назвав “Мікроісторія: рейд сотні “Сіроманці”². Однак теми він не розкрив, натомість висловив чимало помилкових тверджень, зокрема про участь “Сіроманців” у протипольській акції в Гуті Пеняцькій (тепер територія Бродівського р-ну Львівської обл.).

На підставі джерел можна досить детально відтворити перебування “Сіроманців” у ВО 2 “Буг” і скорегувати деякі суб’єктивні твердження дослідників.

¹ *Губка І.* Пирятин: перемога і трагедія / І. Губка. – Львів: Українські технології, 2002; *Його ж.* Унівська битва. – Львів: Афіша, 2004; *Його ж.* Дорогою боротьби. – Львів: Афіша, 2004. – Ч. 1: Історичні замальовки; Ч. 2: Переможні бої УПА. – Львів: Афіша, 2005; Ч. 3: Етапи і зони. – Львів: Афіша, 2006; Ч. 8: “Сіроманці” – курінь особливого призначення. – Львів: Афіша, 2011.

² *Motyka G.* Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947 / G. Motyka. – Kraków: Wydawnictwo literackie, 2011. – S. 235–241.

Основним джерелом є датована груднем 1947 р. «Хроніка сотні «Сіроманців»»³, в якій докладно описана і діяльність відділу на Львівщині. Її автором є, ймовірно, політвиховник ВО 3 «Лисоня», поручник Ілярій Сказінський («Крига»)⁴. «Хроніка» подає бойовий шлях відділу від створення у червні 1943 р. до осені 1945 р. Діяльність сотні на Львівщині зафіксована в багатьох повстанських документах, частина з яких опублікована у тематичному збірнику, присвяченому ВО 2 «Буг» (нова серія «Літопису УПА», 12 і 13 томи)⁵ та у другій книзі четвертого тому серії «Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб»⁶. Доповнюють відомості про цей відділ УПА окремі радянські та німецькі документи. Дуже важливим джерелом є спогади стрільця Богдана Допіри, які публікувалися протягом 1995–1999 рр. в газеті Рогатинської станиці Братства вояків УПА «Повстанець», а відтак вийшли окремою книгою⁷.

Поява «Сіроманців» на території ВО 2 «Буг» пов'язана в історіографії із темою ліквідації осередку польських збройних формувань та радянських партизанів у Гуті Пеняцькій, де загинуло кілька сотень мирних мешканців. Радянський дослідник Володимир Давиденко у полемічній праці ««Українська повстанча армія»: шлях ганьби і злочинів» подав без посилання на джерело, що Гуту Пеняцьку 28 лютого 1944 р. знищили рота дивізії СС «Галичина» і курінь УПА «Сіроманці»⁸. Цю дискусійну інформацію намагався доповнити Андрій Боляновський⁹. Відтак твердження про участь «Сіроманців» у цих подіях підхопили Ігор Ільюшин¹⁰ та Гжегож Мотика¹¹. Польський дослідник влітає події у Гуті Пеняцькій в свою «мікро-історію» про рейд сотні «Сіроманці», згадуючи і про «відділ волинської УПА»¹². До речі, Г. Мотика, на відміну від інших, не використовує термін «курінь особливого призначення» (таких підрозділів в УПА не було), а правильно називає підрозділ «Сіроманці» сотнею. На жаль, досі не спростовано інформацію В. Давиденка про участь «Сіроманців» в антипольській акції у Гуті Пеняцькій.

«Хроніка сотні «Сіроманців»», «Хроніка «Буйних»» та Б. Допіра стверджують, що від кінця 1943 р. до квітня 1944 р. перебували «Сіроманці» на Рогатинщині

³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 48. – Арк. 184–202; Літопис УПА. Нова серія. – Кн. 1. – Київ; Торонто, 2009. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952. – С. 475–510.

⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 92. – Арк. 5.

⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2009. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952. Кн. 1. – Київ; Торонто, 2009; Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952. – Кн. 2.

⁶ Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942–1945. – Варшава; Київ, 2005. – Ч. 2.

⁷ Допіра Б. «Сіроманці». Відділ окремого призначення / Б. Допіра. – Львів: Українські технології, 2003.

⁸ Давиденко В. «Українська повстанча армія»: шлях ганьби і злочинів / В. Давиденко. – Київ: Знання, 1989. – С. 20.

⁹ Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія / А. Боляновський. – Львів, 2000. – С. 218.

¹⁰ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) / І. Ільюшин. – Київ, 2009. – С. 295.

¹¹ Мотика Г. *Ukraińska partyzantka 1942–1960* / G. Motyka. – Warszawa: Rytm, 2006. – S. 383; Мотика Г. *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła...* – S. 262.

¹² Мотика Г. *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła...* – S. 238.

біля сіл Яглуш і Дички (Рогатинський р-н Івано-Франківської обл.)¹³, а в околицях Золочева і Бродів ніколи не були. “Сіроманці” 9 лютого контактували в с. Погребиська (тепер с. Погребівка Рогатинський р-н) з групою Остапа Качана (“Саблюка”) з УПА-Південь; 16 лютого і 10 березня відбили німецькі облави на Ферлеїв (тепер с. Липівка Рогатинського р-ну), 16 лютого підірвали міст на шосе Рогатин–Перемишляни, знищили дві німецькі автомашини; брали участь в акціях на польські села: 3 лютого і 10 квітня – Ганачів (Перемишлянський р-н), 17 лютого – Людвиківку біля Бурштина (Галицький р-н), 19 лютого – Мелну і Підкамінь (Рогатинський р-н)¹⁴. Зрештою, й сам Г. Мотика фіксує дії “Сіроманців” на Рогатинщині протягом 2–19 лютого¹⁵. Зважаючи на зимовий період і значну відстань між населеними пунктами, говорити про участь “Сіроманців” в акції у Гути Пеняцькій недоречно. Тим більше, що у джерелах є прямі вказівки на інший повстанський підрозділ.

Із зізнань заарештованих повстанців із Бродівщини випливає, що тоді поблизу Гути Пеняцької перебував волинський відділ УПА, який і брав участь у спаленні цього села, а пізніше й сусідньої Гути Верхобузької¹⁶. У той час у східній Львівщині перебував тільки один підрозділ УПА з Волині – курінь під командуванням Максима Скорупського (“Макса”) і, очевидно, саме він “відзначився” у згаданих акціях. Про акції протипольські куреня “Макса” на Брідщині згадано у звіті ОУН, датованому 14 березня: “Курінь цей робив на польські села акцію. Німці дали нашим до розпорядимости 4 гарматки і танкетку. В цій акції курінь попевнив нетакт. Вистріляли поляків 300 чоловік. В тім теж жінок. Дальше наші зробили акцію на монастир в Підкамені, де було 700 поляків з Волині. Одначе вони втекли нічю. Вбито 150 поляків. Німці до цієї акції хотіли нашим дати до розпорядимости літаки і дві сотні німаків. Курінний відмовив. В монастирі здобули великі запаси харчів, аптику та багато іншого майна”¹⁷. У звіті не зазначено, в якому саме селі убили повстанці 300 поляків, використовуючи гармати і танкетки. Напад на монастир у Підкамені здійснено 11–12 березня¹⁸, тому подія, про яку йдеться у документі, відбулася раніше. Не може це бути велика акція на польське село Гути Верхобузьку, яке теж було осередком червоних партизанів, бо відбулася 26 березня¹⁹. Найімовірніше, мова йде про Гути Пеняцьку. Відділи УПА були лише співучасниками акцій,

¹³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 480–482; Хроніка “Буйних”. – С. 16–23 // Архів Літопису УПА; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 20–24.

¹⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 481–482; Поляки і українці... – С. 974; Хроніка “Буйних”. – С. 20–21; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 34. – Арк. 259; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 43–44; *Мотика Г.* *Українська partyzantka...* – С. 382, 387; *В'ятрович В.* Друга польсько-українська війна 1942–1947 / В. В'ятрович. – Київ, 2001. – С. 158–160.

¹⁵ *Мотика Г.* *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła...* – С. 236–238.

¹⁶ Поляки і українці... – С. 978–981.

¹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 68. – Арк. 244; Поляки і українці... – С. 990–992; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 13. – С. 321.

¹⁸ Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.). – Львів: Каменяр, 1968. – С. 128; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 36. – Арк. 55–56; Поляки і українці... – С. 1008; *Мотика Г.* *Українська partyzantka...* – С. 385.

¹⁹ Львівщина у Великій Вітчизняній війні... – С. 163; Поляки і українці... – С. 980.

оскільки на різних етапах у них брали участь і німецькі підрозділи, зокрема дивізія СС “Галичина”. На це вказують і свідчення про обстріл села двома гарматами під час акції²⁰.

За співпрацю з німцями “Макс” у середині травня 1944 р. рішенням члена Проводу ОУН Ростислава Волошина (“Павленка”) був знятий з поста курінного і отримав наказ з’явитися до окружного референта СБ ОУН Золочівщини Богдана Кваса (“Блакитного”). Від цього виклику “Макс ухилився, припускаючи, що справа закінчиться розстрілом, і він дезертирував через Львів на Захід²¹.

Наступ польських партизанських відділів на українські села Равської і Холмської округ ОУН у березні 1944 р. активізував формування УПА у північній частині ВО 2 “Буг”. Станом на кінець березня тут діяли тільки три сотні, зведені в курінь під командуванням Тараса Онишкевича (“Талайди”). Оскільки була загроза просування польських відділів у напрямку Львова, треба було терміново посилити протипольський відтинки УПА на Грубешівщині, Белзчині та Равщині. З цією метою у квітні на Белзщину і Грубешівщину прибув курінь з УПА-Північ на чолі з Олексієм Громадюком (“Остріжським”), на початку червня – сотня “Садок” на чолі із сотенним “Конашевичем” та курінним Степаном Савчуком (“Наливайком”) з УПА-Південь. На початку квітня 1944 р. отримали наказ відійти на терен Львівської ВО 2 “Буг” для захисту українського населення й “Сіроманці”²².

Формування на той час складалося із трьох чот, а також чоти тяжкої зброї (ТЗ) та рою військово-польової жандармерії (ВПЖ), який також називали ВОП (відділ окремого призначення). Командний склад: сотенний командир Дмитро Карпенко (“Яструб”), бунчужний Іван Матвій (“Жулик”, “Левко”), інтендант “Чубатий”, зброяр “Горішний”, політвиховник “Сергій”, командир ВПЖ Іван Дусик (“Марцигель”), командир 1 чоти – Степан Коцкович (“Льонський”, “Явір”), 2 чоти – Степан Коваль (“Косач”), 3 чоти – “Окунь”, чоти ТЗ – “Грабко”. Перед рейдом сотню оглянули шеф штабу ВО 3 “Лисона” хорунжий Омелян Польовий (“Остап”) і член штабу Ілярій Лютий (“Роман”)²³.

“Сіроманці” із Золотої Поляни вирушили 6 квітня до присілка Плоска біля Любешки (Перемишлянський р-н), де й зупинилися наступного дня. А 8 квітня зайшли до Романова (Перемишлянський р-н), де один рій мав перестрілку з німцями та польськими фольксдойчами, в результаті чого загинув ройовий “Чумак” і троє стрільців. У бою вбито чотирьох німецьких вояків. Зі Селиськ (Перемишлянський р-н) сотня за наказом ВО повернулася назад на Золоту Поляну, де відсвяткувала Великдень (16 квітня)²⁴.

Знову в рейд сотня вирушила 17 квітня ввечері і вже наступного дня була у Романові. Звідси повстанці 23 квітня відійшли на Полоничі (Буський р-н), куди прибули за дві ночі. За донесенням місцевих поляків, в обід до села приїхали німці, які почали обстрілювати сотню повстанців з легких гармат. “Сіроманці” відійшли

²⁰ Поляки і українці... – С. 978.

²¹ *Скорупський М.* Туди, де йде бій за волю / М. Скорупський. – Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 1992. – С. 236–237; *Іщук О.* Брати Бусли. Життя за Україну / О. Іщук, І. Марчук. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2011. – С. 69.

²² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 482.

²³ Там само.

²⁴ Там само. – С. 482–483.

до лісу, звідки відкрили по ворогові вогонь з кулеметів та гвинтівок. За даними “Хроніки”, в бою загинуло 5 німців і 3 поранено, повстанці мали 3 поранених. Того ж дня ввечері сотня вирушила далі на північ і 26 квітня зупинилася в Якимові (Кам’янсько-Бузький р-н). Наступного дня, форсувавши Буг, сотня дісталася до Соколі (Бузький р-н). Перепочивши кілька днів, 2 травня “Сіроманці” знову вирушили на північ і через два дні прибули до Яструбич (Радехівський р-н)²⁵. У дорозі біля Добротвора (Кам’янсько-Бузький р-н) сотню відвідав референт повітового проводу ОУН Кам’яниччини Василь Микитюк (“Крутіж”)²⁶.

Рух сотні “Сіроманці” територією ВО 2 “Буг” (квітень–вересень 1944 р.)

Вранці 7 травня о 4.30 в село Яструбичі заїхав підрозділ червоних партизанів чисельністю близько 80 осіб. Тут вони наткнулися на збройний опір чоти “Косача”, до якої швидко приєдналися інші, які почали оточувати ворога. Зайнялися і згоріло

²⁵ ітопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 483.

²⁶ Записав Володимир Мороз 31 січня 2001 р. в с. Поториця Сокальського р-ну Львівської обл. від Микитюка Василя Дем’яновича, 1922 р. н., с. Поториця Сокальського р-ну Львівської обл.

кілька хат. Після загибелі командира партизани почали втікати, повстанці переслідували їх аж до лісу під Поздимиром (Радохівський р-н). Ворог мав 17 вбитих, зокрема загинув ротний командир, 3 полонених; сотня “Сіроманці” – двох легко поранених та чотирьох убитих: Стах Біло (“Галка”), Іван Мельник (“Заяць”), Дмитро Гладун (“Чорний”), Осип Мельник (“Тарнавський”). Здобуто 8 ППШ, 3 гвинтівки, кулемет “Дегтярьова”, 3 пістолети, 3 гранати, 8 коней, 11 сідел і документи²⁷.

Увечері того ж дня сотня вирушила на захід і, форсувавши Буг та Рату, зупинилася в Куличкові (Сокальський р-н). Тут до неї влилася місцева боївка чисельністю 15 осіб разом із командиром²⁸.

В околицях Куличкова “Сіроманці” стояли три дні, а 10 травня рушили далі на захід до Карова (Сокальський р-н). Тут “Яструб” зв’язався із шефом штабу ВО 2 “Буг” хорунжим Мирославом Онишкевичем (“Богдан”, “Орест”, “Чернява”), який командував відділами на протипольському відтинку як курінний командир. “Сіроманці”, які увійшли в його підпорядкування, визначили нове місце постою – Карів, який за підпільним поділом входив до Равського повіту ОУН. Сотню, яка тоді нараховувала 160 вояків, на світанку наступного дня оглянув інспектор крайового військового штабу УПА-Захід поручник Степан Новицький (“Вадим”)²⁹.

Неподалік, 2 км на південь, на фільварку Вандзін перебували штаб ВО 2 “Буг”, сотня “Галайда” на чолі з Дмитром Пелипом (“Ем”, “Євшан”), вишкільна сотня підхорунжого “Морозенка”, вишкільний рій зв’язку та рій кінноти. 10 травня група “галайдівців” роззбрóла і забрала з собою чотирьох німецьких жандармів із Рави-Руської та трьох вояків Вермахту, які вивозили збіжжя з млина у Боровому, а також дві вантажівки³⁰. Це пришвидшило заплановану акцію проти відділів УПА, які ускладнювали, а часто й унеможлилювали німцям заготівлю худоби та інших продуктів харчування. Місцеві інформатори заздалегідь повідомили повстанців про операцію, проте “Богдан” злегковажив, сподіваючись, що акцію розпочнуть на кілька днів пізніше. Крім того, в той час німці у Равщині нав’язали УПА переговори, тому повстанці вважали, що ворог не поспішатиме із протиповстанськими акціями³¹.

Німці наступали з трьох напрямків: із північного заходу з Угнова та зі сходу з Салашів через Домашів, на Вандзін та Карівський ліс із заходу з Михайлівки та Піддубців. З Рави-Руської у напрямку Угнова вирушило кілька вантажівок з військами СС поліційного полку № 4. Попереднього дня його підрозділи прибули і до недалеких Вільок Мазовецьких (тепер с. Волиця Жовківського р-ну). Отримавши відомості про концентрацію ворожих сил, “Вадим” наказав “Яструбові” вислати одну чоту на заставу з боку Угнова, іншу – з боку Вільок Мазовецьких. Близько 11 год. на Карів почали наступати чотири танки та броньовики, за якими на віддалі 200 м рухалася чота піхоти. Бронетехніка заїхала на східний край села, звідки відкрила вогонь по другій чоті, яка полем рухалася на заставу в бік Вільок

²⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 276–277, 367, 483–484; Т. 13. – С. 293, 406; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 31–32.

²⁸ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 484; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 32–33.

²⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 273, 484; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 33.

³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 36. – Арк. 224–228; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 271, 575.

³¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 271, 574–575; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 36. – Арк. 70–72, 80–90, 144–145, 149–153, 171–179, 197–204, 215–223.

Мазовецьких. Після обстрілу чот. “Косач” повернув до села і відкрив кулеметний вогонь по танках, пошкодивши один. “Яструб” відправив першу чоту на край лісу, а сам із третьою чотою зайняв позиції в західній частині Карова, відкрив вогонь по піхотинцях, які рухалася за танками, і змусив їх залягти, а відтак відступити. У перестрілці обидві сторони зазнали втрат. Залишила село і бронетехніка, забираючи під час відступу вбитих і поранених. Між 12.30 і 13.00 вогонь стих. На дорозі Угнів–Карів німці виставили застави, їм на допомогу прийшло ще три танки. В цей час “Яструб” з почтом і двома роями третьої чоти об’єднався із “Косачем” у північній частині села, звідки повстанці кількома групами під виглядом цивільного населення вирушили на північ до Бірок (невеликий лісовий масив). У цей час зі сходу від Домашева прибуло три великих танки і шість п’ятитонних вантажівок з німцями. Побачивши відхід повстанців до лісу Бірок, танки відкрили по них кулеметний вогонь, а піхота, висівши з машин, пішла на наступ. Кілька роїв з “Яструбом” таки прорвалися до лісу, хоча і зазнали втрат. Інші, зокрема “Косач”, залишилися в селі і, заховавши зброю, перебули тут до вечора. Ще 13 повстанців потрапило в полон. Перша чота тримала оборону з північного краю лісу, обстрілюючи німців, які наступали від Угнова, з міномета 52 мм та важкого кулемета “Кольт”. Далі на схід тримали позиції два рої третьої чоти із чотивим “Окунем” та бунчужним “Жуликом”, який очолив всю групу. Німці з танків і гармати калібру 75 мм відкрили інтенсивний вогонь по повстанцях у лісі та західній частині села. Наступ на ліс почався також із заходу, від шосе Рава-Руська–Угнів, та з північного сходу, зі села. Тому “Жулик” відвів свою групу на південь, ближче до Вандзіна, на якому стояли перша чота сотні “Галайда” під командуванням Ярослава Грицяя (“Чорноти”) і сотня “Морозенка”. В цей час німці почали з заходу наступати на ліс. “Сіроманці” відійшли далі на південь, залишивши два рої сотні “Галайда” без прикриття ззаду, чим скористався ворог і витіснив рій “Хороброго” в поле, в результаті чого частина його стрільців загинула, а частина потрапила в полон. Зважаючи на ситуацію, сотенний “Євшан” підтягнув ближче до поля бою важкий міномет і відкрив вогонь по німцях, які, відступаючи до Піддубців, мали 6 вбитих та 3 поранених. Весь час над полем бою кружляв літак, ведучи розвідку, обстрілюючи повстанців з кулемета та скидаючи малокаліберні бомби. Під вечір, о 19 год., німці з Михайлівки та Угнова почали наступ на Ванздін за підтримки танків, а тому відділи УПА залишили фільварок, який згорів, і відійшли до Хлівчан (Сокальський р-н). При цьому вдалося автомобілями та підводами евакуювати найцінніше майно³².

До Карова з фільварку Биків (на північ від Угнова) на допомогу прийшла третя чота сотні “Пролом” на чолі із сотенним Іваном Капало (“Бродягою”). В лісі ця чота зустрілася з групою “Яструба”. Разом вони ввечері дісталися до села і після відходу німців забрали табір та окремих стрільців³³.

В операції брало участь 500 німецьких вояків на кількох десятках вантажівок, 13 одиниць бронетехніки, 3 гармати і літак. Сили повстанців: сотня “Сіроманці”, перша чота і почет сотні “Галайда”, неповна вишкільна сотня “Морозенка”, яка

³² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 271–276, 484–485; Т. 13. – С. 55–56, 406–407; *Допіра Б. “Сіроманці”...* – С. 34–37; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 22. – Арк. 467.

³³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 275, 458.

була в резерві. Загалом – до 350 осіб. Штаб ВО 2 “Буг” відзначив дії “Яструба”, “Косача” та “Євшана”³⁴.

Загалом для УПА бій у Карові був невдалий, хоча серйозних втрат відділи, зокрема й “Сіроманці”, не зазнали. За більшістю джерел, у бою загинуло 8 повстанців (зокрема 5 “Сіроманців”), 4 поранено (3 “Сіроманці” та чотовий “Чорнота”), втратили 40 полоненими (зокрема 13 “Сіроманців”), з яких двоє “галайдівців” померли від ран у Равській тюрмі. Полягли такі вояки із сотні “Сіроманці”: ройовий Володимир Федорович (“Филимон”), заступник ройового Мирослав Кравців (“Хмара”), стрільці Василь Крик (“Верба”), Григорій Благий (“Вихор”) і “Воробець”. Втратили повстанці і зброю: 1 важкий міномет, 1 важкий кулемет “Максим”, 6 кулеметів “Дегтярьова”, гвинтівки (усіх полонених), боєприпаси та речі (харчі, одяг та ін.). Крім того, загинуло 4 цивільних осіб, а ще 6 німці взяли як заручників. Спалено 6 господарств у Карові та фільварок у Вандзіні. Німці, які наступали від Салашів, ще досвітком у гаю біля Вільок Мазовецьких заскочили чоту Миколи Равлика (“Беркута”) із сотні “Галайда”, в результаті чого відбила два авто та полонених попереднього дня трьох вермахтівців. Втрати німців повстанці оцінювали у понад 20 вбитими³⁵.

Дещо інші цифри наведено у “Хроніці”, за якою німці мали 80 убитими і 57 пораненими, повстанці 20 вбитими, 3 пораненими і 10 пропали безвісти³⁶. Один із командирів бою, “Богдан”, згодом писав, що німці мали два тритонних авто вбитими і пораненими. Крім того, знешкоджено один танк³⁷.

За даними німців, їхні втрати – 2 легкопоранені, у повстанців – 36 вбитих, 5 поранених, 40 полонених³⁸. Один із полонених, який назвався “Семеном Руденком”, хотів бути посередником у відновленні переговорів з представниками УПА і під час контактів зі своїми 1 червня 1944 р. в Угнові утік від німців³⁹.

Відступивши після бою до Хлівчан (Сокальський р-н), 13 травня “Сіроманці” попрямували на захід, до хуторів села Вербиця (Томашівський повіт, Польща), організовуючи бойове чергування на випадок дій з боку польських партизанських відділів. Тут 18 травня увечері сотню інспектував командир УПА-Захід майор Василь Сидор (“Вишитий”, “Шелест”). Наступного дня сотня перейшла до присілка Монастир біля Верхрати (Любачівський повіт)⁴⁰.

Під командуванням “Богдана” сотні “Галайда” і “Сіроманці” атакували 21 травня бази польських збройних формувань в Андріївці і Липську біля Нароля (Любачівський повіт, Польща), звідки поляки постійно нападали на навколишні українські села. За планом “Сіроманці” мали здобути Андріївку, “Галайда” – Липсько. Акцію обидві сотні розпочали врізнобій, бо о 4 год. ранку поляки підняли

³⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 276, 575.

³⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 273, 275, 574–575; Т. 13. – С. 406–407; Панас К. Карів і карівці / К. Панас. – Львів: Кобзар, 2001. – С. 299; Левкович В. Сторінки з пережитого комбатантом УПА / В. Левкович // Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2003. – С. 63.

³⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 485.

³⁷ ІРН ВУ 1552/8, к. 286.

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 36. – Арк. 224, 227.

³⁹ Там само. – Арк. 260–263.

⁴⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 485; Поляки і українці... – С. 1360–1361.

тривогу. Польські підрозділи вчинили запеклий опір, згодом повстанці дізналися, що оборонялося близько двох сотень. Тричі повстанці йшли у наступ на Андріївку і відступали. Поляки від Міхалець двічі наступали на місце постою штабу, де стояла чота важкої зброї з мінометом і важким кулеметом, але теж були відбиті. О 7 год. повстанці почали плановий відступ, під час якого загинуло 3 та було поранено 10 повстанців. Трупні залишено на полі бою, поранених забрали зі собою. Поляки переслідували повстанців до Яцького Городу⁴¹.

Ворожі втрати штаб ВО 2 “Буг” оцінював у понад 100 вбитими (в Андріївці не менше 60, у Липську – понад 40) і багато пораненими. “Галайдівці” здобули 4 гвинтівки. Спалено польські населені пункти Андріївку (на 70%), Липсько (80%), Павельци і Маврицівку (повністю), Бжезінки, Лукавицю, Міхалець, Пізуни і Яцьків Город (частково). Загинуло 5 повстанців і 12 поранено. Полягли “Сіроманці” Микола Стерко (“Ігорченко”), Микола Возняк (“Комар”), Федір Хомин (“Сава”) і Степан Андрійшин (“Шмигулис”), а також “Байда” із сотні “Галайда”. В Андріївці відзначилися чотовий “Явір”, ройові “Попович” і “Марцигель”, кулеметник “Дем’ян”, старший стрілець “Підступний”, стрільці “Коваль”, “Козаченко”, “Моряк”, “Сава” (загинув), Осип Олійник (“Шугай”) та цілий рій ВОП⁴².

У “Хроніці” втрати поляків у цьому чотиригодинному бою не зафіксовані, убитих відразу ховали⁴³. Літописець повстанської боротьби на Львівщині Михайло Хвальбота (“Лис”, “Бородатий”) теж не подає конкретних відомостей про втрати⁴⁴. У звіті Равської округи ОУН вказано, що загинуло 80 поляків, власні втрати – 6 вбитими і 14 пораненими⁴⁵. Також санітарка Марія Москаленко (“Маруся”) стверджувала, що поранених з обох відділів загалом було 14. Тих, хто був у важкому стані, завезли до Любичі Королівської, легкопоранених – до Верхрати⁴⁶.

Акції в Андріївці та Липську фактично були невдалими, оскільки завдання знищити осередки польських збройних формувань повстанські відділи виконали тільки частково. У “Хроніці” також зазначено, що після боїв в Андріївці та Липську “польсько-большевицькі банди відступили в північно-західному напрямі”⁴⁷.

Перебуваючи у цьому районі, сотня чотами стояла по селах Гута Любицька, Гута Стара, Воля Велика і Верхрата (Любачівський повіт, Польща), очікуючи можливих нападів⁴⁸. За твердженням М. Онишкевича, під його командуванням сотні “Галайда” і “Сіроманці” на початку червня пішли у наступ на польських партизанів (на півдні від Белзця) і в результаті бою, який тривав півдня, спалено польську частину с. Хлівиська (Любачівський повіт, Польща)⁴⁹. “Хроніка” такої події не фіксує, натомість подає інформацію, що перша чота “Сіроманців” 14 червня у 2 км на південь від Хлівиськ, у Павлищах (Томашівський повіт, Польща) відбила

⁴¹ Поляки і українці... – С. 1020–1024, 1360–1361; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 279–281, 485; Т. 13. – С. 267, 416–417, 443.

⁴² Поляки і українці... – С. 1022–1024; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 280–281; Т. 13. – С. 416–417, 443.

⁴³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 485.

⁴⁴ Там само. – С. 305.

⁴⁵ Там само. – Т. 13. – С. 267.

⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 22. – Арк. 467.

⁴⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 485.

⁴⁸ Там само. – С. 486; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 38.

⁴⁹ Поляки і українці... – С. 1360–1361.

наступ “польсько-большевицьких банд”. Ворог відступив, маючи кількох убитих і поранених, повстанці втрат не зазнали⁵⁰. Ймовірно, йдеться про одну й ту ж акцію.

Біля Мриглодів “Сіроманці” і перша чота “Пролому” 6 червня зав’язали бій із загоном червоних партизанів, який тривав з 14.30 до пізнього вечора. Підпустивши ворога чисельністю біля 300 осіб на близьку відстань, повстанці відкрили кулеметний та автоматний вогонь. Партизани відступили і були обстріляні з міномета. В результаті ворог втратив більше 15 чоловік убитими, близько 30 пораненими; у повстанців загинув Василь Луцик (“Луцик”) зі сотні “Пролом”. Здобуто 2 ППШ, 4 гвинтівки, гранати та інші боєприпаси. У бою відзначилися ройовий Микола Коваль (“Тотур”), кулеметник “Вовк”, мінометники “Іскра”, “Клим” та “Співак”⁵¹.

І. Мотика вважає правдоподібним висновок Маріуша Зайончковського про те, що саме сотня “Яструба” затримала 16 червня 1944 р. пасажирський потяг біля присілка Затилі між Белзцем та Любичею Королівською, тоді ж розстріляно польських пасажирів (42 особи). Фотографії жертв цього нападу часто фігурують як ілюстрація злочинів УПА⁵². Насправді від місця постою “Сіроманців” біля Монастиря до Затилів – 8 км, а від найближчої точки дій підвідділів сотні (Павлищі) – 6 км. Для проведення подібної акції формування мало б табувати безпосередньо між Белзцем і Любичею, однак ані про “Сіроманців”, ані про інші відділи УПА в цих околицях у документах не згадано. Так само немає відомостей про диверсії на коліях та причетність до них сотні “Сіроманців” чи інших відділів УПА, які діяли в північно-західній частині Равського повіту (“Галайда” і “Пролом”). В околиці Затилів, до речі, базувалися відділи АК, тому проведення акції на залізниці було ризикованим. Станом на кінець травня – початок червня 1944 р. позиції польських і українських сил на т. зв. Холмському фронті стабілізувалися, відділи УПА не проводили активних наступальних дій і не заходили на цю територію, контрольовану супротивником. Навіть якщо вірити джерелам, на яких базується Станіслав Ястшембський (а в них досить багато суперечностей та помилок), то ті з пасажирів, які врятувалися, впізнали серед нападників українців із села Піддубці біля Угнова⁵³, а це якщо і стосується якогось відділу УПА чи ОУН, то швидше місцевого, а не “Сіроманців”. Поїзд міг зупинити також загін червоних партизанів ім. М. С. Хрущова під командуванням Григорія Ковальова, який від 5 квітня до 24 липня перебував у цьому районі, постійно займаючись диверсіями на залізниці Рава-Руська–Замостя. Цей підрозділ підірвав понад 3 км залізничного полотна, знищив станцію Сусець на захід від Белзця (Томашівський повіт), через що сполучення між Рава-Руською та Замостям не діяло з 20 квітня до 5 червня. Загалом в цьому районі загін пустив під укіс 33 військових ешелони з живою силою, технікою і боєприпасами⁵⁴. 24 червня Український штаб партизанського руху повідомляв, що дільниця Рава-Руська–Замостя не працює, на ній зруйновано три станції та один міст, а станом на 15 червня німці отримали наказ Гітлера відбудувати колії за всяку ціну⁵⁵.

⁵⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 486.

⁵¹ Там само. – С. 460–461, 486; Т. 13. – С. 262, 434, 437; Поляки і українці... – С. 1360–1361.

⁵² *Motyka G.* Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła... – S. 239.

⁵³ *Jastrzębski S.* Ludobójstwo nacjonalistów ukraińskich na Polakach na Lubelszczyźnie w latach 1939–1947 / S. Jastrzębski. – Wrocław, 2007. – S. 178–179.

⁵⁴ Львівщина у Великій Вітчизняній війні... – С. 116–117; Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.). – Київ, 2001. – С. 221.

⁵⁵ Львівщина у Великій Вітчизняній війні... – С. 118.

Усі відділи сотні “Сіроманці” зібралася разом 24 червня на присілку Монастир, де наступного дня відсвяткували свою першу річницю. Виголошено віршовану історію відділу, хор виконав кілька пісень, а відтак влаштовано ватру⁵⁶.

Ввечері того ж дня сотня покинула Равщину, перейшовши на терен Любачівського повіту ОУН, а 26 червня зупинилася на присілку Тимці біля Нового Села (Любачівський повіт, Польща). Наступного дня перейшла на хутір Каплищі села Синявка (Любачівський повіт, Польща)⁵⁷. Б. Допіра згадував про перестрілку в цей час з великим загonom червоних партизанів біля Смолина⁵⁸. Очевидно, йдеться про хутір Смолин (Андрушівський) у 3 км на південний схід від Синявки, а не про село Смолин у 12 км на схід (Яворівський р-н).

Отримавши інформацію про приїзд 2 липня до Синявки 26(29) німців, які грабували населення, “Яструб” влаштував на них засідку за селом силами двох роїв третьої чоти, роя другої чоти та ланки ТЗ. Близько 14 год. два авта з німцями потрапили під сильний кулеметний і мінометний вогонь. У короткому бою поранено п’ятьох німців, відтак вороги склали зброю і здалися в полон. Знищено обидва авто, здобуто 4 кулемети, 4 автомати, кілька гвинтівок і 6 пістолетів. У повстанців загинув кулеметник “Когут”. Полонених страчено⁵⁹.

Новим місцем постою “Сіроманців” після засідки стали околиці Коровиці (Любачівський повіт, Польща). Тут перша і друга чоти провели акцію проти “польсько-большевицьких банд”, які тероризували сусідні села Вербляни, Завадів і Щеплоти (Яворівський р-н). Напади на українські села припинилися⁶⁰.

З південної Любачівщини відділ перейшов на територію Яворівського повіту ОУН. Тут організовано напад на осередок німецької адміністрації у селі Великі Очі (Любачівський повіт, Польща)⁶¹. В недалекому минулому містечко було центром гміни, а після загострення українсько-польського конфлікту навесні 1944 р. тут оселилися біженці-поляки, які перебували під захистом німців, а також організували власну досить сильну самооборону. 4 липня звіт підпілля ОУН інформував, що німецька жандармерія Великих Очей разом із поляком Франком Вільчинським грабувала і тероризувала українське населення навколишніх сіл⁶².

За спогадами Б. Допіра, перша і друга чоти “Сіроманців”, а також ВПЖ, отримали наказ реквізувати ввечері 19 липня майно з лігеншафту біля Великих Очей. Його охороняли два десятки резервістів Вермахту та кілька “гестапівців” на чолі з управителем фільварку, “інженер-майором”. Одна чота організувала застави від Великих Очей та Любачева, інша – роззброїла охорону, та під час перестрілки з “гестапівцями”, захопила живим майора. Повстанці навантажили майно на вози і вирушили з лігеншафту на північ, у напрямку Коровиці Лісової. В цей час повстанські застави поблизу Великих Очей ув’язалися в бій із польською самообороною. З вежі костелу поляки відкрили вогонь з важкого кулемета, повстанці відповіли, зокрема використовуючи 50 мм міномет. За твердженням Б. Допіри, наказ про

⁵⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 486; Т. 13. – С. 593–594.

⁵⁷ Там само. – Т. 12. – С. 486–487.

⁵⁸ Допіра Б. “Сіроманці”... – С. 40–42.

⁵⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 487; Допіра Б. “Сіроманці”... – С. 43–47.

⁶⁰ Там само. – Т. 12. – С. 487.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само. – Т. 13. – С. 63.

інтенсивний обстріл Великих Очей дав “Марцигель”, щоб помститися за загибель свого підлеглого і друга “Коцюбу”, якого поцілила ворожа куля. Але “Яструб” наказав припинити вогонь і не розвивати акцію⁶³. Від повстанського обстрілу в селі згоріло 80 будинків, загинуло 13 або 18 поляків⁶⁴. Звіт у штаб ВО 2 “Буг” “Яструб” почав словами: “З Великих Очей ми зробили Малі Очі”⁶⁵.

Вночі 20 липня “Сіроманці” через Сарни (Яворівський р-н) зайшли у ліс біля присілків Корчунок і Колодка поблизу села Соколя (Мостиський р-н), де зустрілися з відділом “Переяслави”. Наступного дня у сусідньому селі Бунові (Яворівський р-н), звідки походив “Жулик”, відбулася нарада за участі командного складу обох сотень, а також представників повітового проводу ОУН Яворіщини. Коли вирінуло питання нападу на Яворів для розгрому поляків, “Яструб” відхилив цей план, вважаючи, акція не на часі. Врешті підтримали його пропозицію: переходити лінію фронту, законспірувавшись чотами по селах. Для цього “переяславам” призначено села Бунів, Рогізно та Селиська, а “Сіроманцям” – Лісновичі, Молошковичі та Мужилівичі⁶⁶. Родичка одного з місцевих підпільників сусіднього села Тучапи (Городоцький р-н) Люба Шкретко-Демус згадувала, що і в їхньому селі переходили фронт вояки-“сіроманці”⁶⁷. Б. Допіра називав ці ж околиці: Бердихів, Мужилівичі, Підлуби⁶⁸. Натомість “Хроніка” подає, що відділ базувався по селах Змієвиська (Любачівський повіт, Польща), Божа Воля і Липовець (Яворівський р-н), і саме тут вояки УПА перейшли лінію фронту, переодягнувшись у селянську одягу⁶⁹. Оскільки текст цього джерела з часу розчленування сотні по чотах є дуже загальний, тому ймовірна версія, що після Змієвиськ сотня, мабуть, перебазувалася в околиці Мужилівичів і перейшла фронт. Саме з цього села походив командир ПЖ “Марцигель”⁷⁰.

Коли фронт віддалився на південний захід, сотня з’єдналася і вирушила на північний схід, а 1 серпня зупинилася у Стадниках (Яворівський р-н). Звідси “Сіроманці” перебазувалися на хутори біля села Верещиця (Яворівський р-н), а відтак, після денного відпочинку, – до лісу біля Вишеньки (тепер територія Яворівського полігону), де зустрілися з сотнею “Пролом”. Повстанці затримали пілотів радянського літака, який здійснив посадку неподалік постою відділу. Після допиту пілотів звільнено, а літак спалено⁷¹.

У лісі під Щирцем біля Немирова (тепер територія Яворівського полігону) “Сіроманці” зупинилися 3 серпня. Звідси відділ вирушив далі на захід, на терен Любачівщини, де знищено підрозділи “стрибків” у Коровиці та Башні.⁷² 10 серпня о 13.00 сотенною ВПЖ знищено радянську прикордонну заставу на присілку

⁶³ Допіра Б. “Сіроманці”... – С. 47–49.

⁶⁴ Мотука Г. Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła... – S. 239.

⁶⁵ Левкович В. Сторінки з пережитого... – С. 48.

⁶⁶ Хроніка відділу “Переяслави” // Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – Архів ЦДВР).

⁶⁷ Левкович В. Сторінки з пережитого... – С. 48–49.

⁶⁸ Допіра Б. “Сіроманці”... – С. 52.

⁶⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 487.

⁷⁰ Допіра Б. “Сіроманці”... – С. 233.

⁷¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 487.

⁷² Там само. – С. 488.

Піски с. Грушів (Яворівський р-н), зокрема вбито її начальника Піскунова⁷³. В цей час “Сіроманці” базувалися на присілках Шавари та Колонія Шавари села Салаші (Яворівський р-н)⁷⁴. Тут до сотні приєдналися добровольці з вказаних сіл, а також із Коровиці Голодівської і Борової Гори (Любачівський повіт, Польща). Відтак відділ перейшов під Смолин (Яворівський р-н), де знову зустрівся з сотнею “Пролом” і отримав міномет калібру 82 мм⁷⁵.

Прихід радянської влади зумовив зміни в структурі УПА-Захід. Терен було поділено на відтинки для діяльності тактичних куренів УПА (не плутати з пізнішими тактичними відтинками періоду від 1945 р.). За розпорядженням шефа штабу ВО 2 “Буг” Мирослава Онишкевича (“Орест”) територія, яка входила до Сокальської і Равської округ між Великими Мостами і Львовом та далі на південний схід по річку Буг, була призначена для куреня на чолі з “Яструбом”, якому, крім “Сіроманців”, підпорядковано сотні “Марного”-“Кордуби” (“Завойовники”), “Тзимса”-“Вітра” (“Довбушанка”) і “Яреми”⁷⁶. З них тільки відділ “Завойовники” діяв ще з весни, а два інші сформовані влітку, не мали вишколу, досвіду, отже, не були ще серйозною військовою силою.

Згідно з наказом, “Сіроманці” зі своїм командиром вирушили на призначений терен, зупинившись біля Яжевої Гори на підлісному присілку Романи села Думичі (Жовківський р-н), неподалік від райцентру Магерів. Місцеві поляки донесли про перебування повстанців і 16 серпня війська НКВС за участі танкетки (очевидно, американський бронетранспортер М3 або М2) почали наступати на Романи. “Сіроманці” пішли у контрнаступ і змусили ворога відступити в напрямку Магерова. За даними “Хроніки”, в бою енкаведисти втратили 12 чоловік і кілька поранено, повстанці – ройового “Тотура”, який разом із ройовим “Круком” та стрільцем “Грізним” відзначилися у бою. Здобуто трофеї: ПТР, кулемет, кілька гвинтівок, а також бронетранспортер, з якого увечері обстріляно райцентр Магерів (американські БТР комплектувалися кулеметом “Браунінг М2” калібру 12,7 мм). Після цього “Сіроманці” відійшли на північний схід, до лісу між Пирятином (Жовківський р-н) і Пристанню (Сокальський р-н)⁷⁷. Згодом “Тотура” відзначено Срібним Хрестом бойової заслуги II кл. та підвищено до ступеня старшого булавного⁷⁸. За звітом підпілля “Яреми”, в бою сотні “Яструба” із підрозділом червоних партизанів у Яжевій Горі 16 серпня партизани втратили 8 вбитими і “танкетку”; убито одного повстанця⁷⁹.

Інакше описано бій під Романами у повідомленні НКВС: 16 серпня в лісі біля Магерова повстанці обстріляли 6 партизанів та 2-ох працівників спецзв’язку, в результаті чого вбито 3-ох партизанів. На місце події Магерівським райвідділом НКВС вислано групу чисельністю 30 осіб на чолі з райвоєнкомом капітаном Ситником.

⁷³ Архів УСБУ у Львівській обл. – Спр. П-25819. – Арк. 75; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 488.

⁷⁴ Ліскевич-Карпа М. Салаші. Краєзнавчий нарис / М. Ліскевич-Карпа. – Львів: Каменяр, 2005. – С. 37.

⁷⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 488.

⁷⁶ ІРН ВУ 1552/7, к. 204-205; Архів УСБУ у Львівській обл. – Спр. П-28125. – Арк. 70-71, 144-146, 156.

⁷⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 488.

⁷⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 88. – Арк. 964-965; ЦДАВО України. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 4.

⁷⁹ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 928. – Арк. 165.

Скерована вперед група розвідки на БТРі, який був залишений військовою частиною, натрапила на повстанський відділ. У результаті бою бронетранспортер підпалено пострілом із ПТР. У перестрілці загинуло троє повстанців, власні втрати не вказані⁸⁰.

У Пирятині “Сіроманці” зустрілися з сотнями “Завойовники” та “Яреми”, які, очевидно, підпорядковувалися “Яструбові”. Магерівський райвідділ НКВС напередодні отримав агентурні відомості про перебування біля Пирятина 3 сотень УПА, які ведуть постійне бойове чергування і мають на озброєнні, крім легкої зброї, також міномети, ПТР і кулемети⁸¹. Також у Пирятині та на сусідніх присілках базувалися боївка Служби безпеки на чолі з референтом СБ ОУН Равщини Дмитром Думичем (“Гасем”) та місцевий самооборонний кушовий відділ (СКВ)⁸².

19 серпня на Пирятин почали наступати підрозділи НКВС із Вільок Мазовецьких, Пристані та Любелі. Перша чота “Сіроманців” зайняла позиції зі сходу, друга і третя – з півночі, біля лісничівки, рій ВПЖ – з північного сходу. Сотня “Яреми” через брак вишколу та погане озброєння участі в бою не брала, з сотні “Марного” залучено тільки невеликий допоміжний підрозділ⁸³.

Близько 12 год. розпочався бій од Вільок, на позиціях СКВ та другої і третьої чот “Сіроманців”, куди НКВС скерувало дві гармати. Невдовзі у бій вступили й інші підрозділи. Повстанці відбили два наступи з півночі, відтак центр бою перекинувся на позиції першої чоти. Зупинивши кілька разів ворога, близько 17 год. “Льонський” повів чоту у контрнаступ. Так вчинили й інші підрозділи “Сіроманців”. Цього не очікували війська НКВД і панічно відступили⁸⁴. Відтак всі відділи перейшли на присілок Владики (тепер частина с. Пирятин)⁸⁵, а потім вирушили на південний захід у напрямку Добросина, а “Сіроманці” – на південний схід, до Туринки (Жовківський р-н).

Наказом ВО 2 “Буг” ч. 12 від 11.09.1944 р. за відчайдушність і рішучість і тверезість “Сіроманцям”, які твердо трималися в бою 19 серпня з трикратно переважаючим ворогом, висловлено похвалу, зокрема ройовим “Вовкові”, “Голубові”, “Горі”, “Грізному”, “Крукові”, Іванові Дусику (“Марцигелю”); “Мурашці”, “Підступному”, Григорію Базарко (“Сокирі”); старшим стрільцям “Березі”, “Бзині”, “Бурлаці”, “Іскрі”, “Левові”, “Луговому”, “Нетязі”, “Плішці”, “Прутові”, “Шпакові”, “Шуцові”; стрільцям “Баранові”, Дмитрові Бойко (“Брюховецькому”), “Дзвоніві”, Адамові Краснопері (“Зірці”), “Кричевському”, “Кулі”, “Скорому”, “Фірі”, “Ярусові” та всім стрільцям із рою ВОП⁸⁶.

За “Хронікою”, ворог втратив 80 убитими і 62 пораненими, повстанці – 4 вбитими і 2 пораненими. Здобуто такі трофеї: кулемет “Максим”, три кулемети “Дегтярьова”, кілька автоматів і гвинтівок. Зброю передано новоорганізованій

⁸⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 1. – Арк. 55.

⁸¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 1. – Арк. 83.

⁸² Архів УСБУ у Львівській обл. – Спр. П-28125. – Арк. 180; *Левкович В.* Сторінки з пережитого... – С. 64–65; *Губка І.* Пирятин: перемога і трагедія... – С. 33–36, 62.

⁸³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 488.

⁸⁴ Там само; ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 928. – Арк. 165–166; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 56–59.

⁸⁵ *Демчина Я.* Про що шумить Пирятинський ліс / Я. Демчина // За вільну Україну. – 1994. – 18 серпня. – С. 2.

⁸⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 93–94.

сотні⁸⁷. Тоді ж здобуто кулемет “Максим”, кілька кулеметів “Дегтярьова”, автомати і гвинтівки. Втрати повстанців – 5 убитих і 4 поранених. Частина новобранців із сотень “Марного” (“Завойовники”) і “Яреми”, які народилися у навколишніх селах, після бою розійшлися по хатах⁸⁸. Решта сотень долучилися до куреню “Галайда”, який 22 серпня під Зубейками (Жовківський р-н) вступив у бій з батальйоном 83 полку прикордонних військ НКВС та 50-им мотоциклетним полком ЧА, а відтак повернувся в околиці Вільки Мазовецької та Карова⁸⁹. І. Губка твердить, що загинуло 18 повстанців: 11 з СКВ та 7 із сотні “Сіроманці”⁹⁰. Серед полеглих був член окружного осередку пропаганди ОУН Равщини “Тимко” (ймовірно, Григорій Гелетій)⁹¹.

Підрозділи внутрішніх та прикордонних військ НКВС наступного дня знову оточили Пирятин, вважаючи, що в ньому ще перебувають відділи УПА. Нікого не виявивши, вони спалили близько 75 дворів у селі та наколишні присілках, вбивши шість селян та одного поранили⁹². За свідченнями місцевого населення, у Пирятині та його присілках вбито 44 особи⁹³. Натомість за радянськими даними, у Пирятині 19–20 серпня вбито або затримано 60 повстанців⁹⁴. Загалом з документів НКВС випливає, що в операції, проведеній військами з охорони тилу 1-го Українського фронту чисельністю 13 тисяч військовослужбовців у Великомоствському, Магерівському, Немирівському, Рава-Руському і Яворівському районах 18–24 серпня, вбито 929 повстанців, затримано 240 повстанців і 388 призовників, здобуто трофеї: 3 міномети, 4 крупнокаліберні кулемети, 10 ручних кулеметів, 92 автомати, 165 гвинтівок, тачанку, 323 міни до мінометів, 65 гранат, бронетранспортер, 9 возів із військовим майном; підірвано і спалено 4 склади з боєприпасами, в одному з яких зберігалось до 30 тис. патронів і 200 ручних гранат. В операції розгромлені сотні “Галайди”, “Методія”, “Яреми” і “Яркут” (очевидно, “Беркут”). Власні втрати в операції: 13 вбитими і 8 пораненими⁹⁵. Захоплено бронетранспортер, який “Сіроманці”, очевидно, відбили у червоних партизанів 16 серпня, а відтак кинули під Магеровом. Згодом він фігурував у всіх зведених відомостях про трофеї радянської влади у боротьбі з українськими повстанцями⁹⁶.

Покинувши Равщину, “Сіроманці” зупинилися на дводенний постій на присілку Білий Ліс с. Туринка (Жовківський р-н), відтак перейшли у ліс між Веренами (Кам’янка-Бузький р-н) та Зіболками (Жовківський р-н). Тут сотня стояла 5 днів,

⁸⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 488.

⁸⁸ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 928. – Арк. 165–166.

⁸⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 39: Тактичний відтинок УПА 28-й “Данилів”: Холмщина і Підляшшя (Документи і матеріали). – Торонто; Львів, 2003. – С. 41; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 414–415; Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне. 1942–1945. – М.: Наука, 1976. – С. 678–680.

⁹⁰ Губка І. Пирятин: перемога і трагедія... – С. 124–125.

⁹¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 490.

⁹² ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 928. – Арк. 166.

⁹³ Демчина Я. Про що шумить Пирятинський ліс...

⁹⁴ Жовківщина. Історичний нарис. – Жовква; Львів; Балтимор, 1994. – Т. 1. – С. 244.

⁹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 1. – Арк. 97–98; Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 55. – Арк. 83а; Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 436. – Арк. 92.

⁹⁶ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. 1994. – Кн. 2: Документи і матеріали. – К.: Либідь–Військо України, – С. 585.

очікуючи на розпорядження “Богдана”. 26 серпня у масиві зіболецьких лісів провів облаву 223-й окремиї стрілецький батальйон внутрішніх військ НКВС. “Сіроманці” з місцевим СКВ оборонялися з 12 до 18 години. На допомогу ворогові прийшли 222-й окремиї стрілецький батальйон та окремиї батальйон бойового забезпечення 25-ї бригади внутрішніх військ НКВС⁹⁷.

Підпустивши ворога на близьку відстань, повстанці відкрили інтенсивний автоматний і кулеметний вогонь. “Яструб” із ПТР підбив танкетку. Оцінивши ситуацію, сотенний вирішив прориватися на південний схід. Сформувавши ударну групу з двох роїв другої чоти і двох роїв чоти ТЗ, “Яструб” на її чолі повів свій відділ у наступ. Закидавши першу ворожу лінію гранатами, повстанці вийшли до шосе Кам’янка–Жовква і, зім’явши наступну заставу, прорвалися до лісу за дорогою⁹⁸.

У “Хроніці” зазначено, що ворог мав 60 вбитими і пораненими, власні втрати – 2 вбитими і 10 пораненими⁹⁹. За твердженням санітарки Марії Москаленко (“Маруся”), пораних було 11 і їх розміщено на лікування в селах Голуби, Мазярка і Сокіл (Кам’янсько-Бузький р-н)¹⁰⁰. Дані НКВС про кількість убитих повстанців є завищеними – 163 вбитими та 31 полоненими при загальній кількості понад 200 осіб. Захоплено тільки гармату, міномет, кулемет, гвинтівку, 2 пістолети, 800 патронів і радіостанцію. Власні втрати – 6 вбитими і 27 пораненими¹⁰¹.

3-під Зіболок сотня “Сіроманці” відійшла до лісу на захід від Колоденців (Кам’янсько-Бузький р-н), де перебула до вечора, відтак вирушила в дорогу і 28 серпня вранці зупинилася в невеликому лісі між Якимовом та Дідиловом (Кам’янка-Бузький р-н). Невдовзі з двох сторін розпочався наступ військ НКВС. “Сіроманці” пішли в контрнаступ і, прорвавши ще слабку лінію оточення, перейшли шосе Буськ–Львів поблизу Нового Яричева (Кам’янсько-Бузький р-н). На дорозі обстріляли автоколонну і вбили посадовця НКВС¹⁰². За даними підпілля ОУН, у бою під Дідиловом загинуло 40 енкаведистів та 1 повстанець¹⁰³.

Діставшись лісу над р. Полтвою біля Полонич (Буський р-н) близько 10 год. ранку, “Сіроманці” зупинилися на відпочинок. В обід радянські війська почали оточувати ліс, тому “Яструб” наказав залишити обоз та коней і прориватися через Полтву і болота на південь. Закопавши сідла та інші важкі речі, “Сіроманці” без жодного пострілу вийшли з оточення по шию в брудній та смердючій воді річки¹⁰⁴.

У Під’яркові (Перемишлянський р-н), куди сотня прийшла вранці 29 серпня, роззброєно кільканадцять червоноармійців, яких після політвиховної гутірки звільнено. Здобуто ПТР, кулемет “Дегтярьова” і кілька рушниць. Після сніданку і короткого відпочинку “Сіроманці” відійшли в ліс до сусіднього села Селиська. Через два дні сотня перейшла до Підгородища, недалеко від гори Камули¹⁰⁵.

⁹⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 489; ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 1. – Арк. 131.

⁹⁸ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 490; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 60–67.

⁹⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 490.

¹⁰⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 22. – Арк. 468.

¹⁰¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 1. – Арк. 131.

¹⁰² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 490–491; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 70–72.

¹⁰³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 13. – С. 92.

¹⁰⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 491; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 73–76.

¹⁰⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 491; *Доніра Б.* “Сіроманці”... – С. 76–78.

Разом із місцевими відділами тут 31 серпня відзначили Свято зброї, на якому виступили заступник обласного провідника ОУН Львівщини Михайло Кондрат (“Скитан”), сотенний “Яструб” і повітовий провідник ОУН Бібреччини Іван Керницький (“Крилатий”). Крім того, декламували вірші та співали пісні¹⁰⁶.

Під час кількаденного побуту біля Підгородища застава підбила з німецького кулемета МГ радянський розвідувальний літак, тому “Сіроманці” перейшли під присілок Плоска біля Любешки (Перемишлянський р-н), де таборували три дні¹⁰⁷.

На території тодішніх Бібрського та Перемишлянського районів 6–9 вересня 1944 р. підрозділи 17, 18, 19 і 25 стрілецьких бригад внутрішніх військ НКВС організували велику облаву, під яку потрапили кілька місцевих самооборонних відділів, дві адміністративні боївки обласного проводу ОУН Львівщини, сотні УПА “Льви 1” та “Сіроманці”¹⁰⁸.

Повстанські відділи інтенсивно маневрували, бо вороже кільце стискалося. Сотню “Льви 1” (160 вояків) на чолі зі старшим вістуном Миколою Королем (“Диром”) облава застала в лісі біля Любешки. Встановивши зв’язок із “Сіроманцями”, 6 вересня обидві сотні відійшли під Глібовичі Свірзькі (тепер с. Глібовичі Перемишлянського р-ну). Погодивши спільні дії, відділи вирушили на південь у рогатинські ліси. Під час переправи через річку Свірж вони були обстріляні заставами внутрішніх військ НКВС. Повстанські сотні розділилися. “Льви 1” ще раз спробували переправитися через Свірж в околицях Виспи, а відтак повернулися в ліс під Любешкою. “Дир” і політвиховник Михайло Федоришин (“Стефанік”) сформували малі підрозділи, які перечекали облаву по навколишніх селах (Жабокруки, Любешка, Трибоківці та ін.)¹⁰⁹.

Самооборонні відділи та адміністративні боївки, які об’єдналися в курінь на чолі з “Гонтою”, 9 вересня біля с. Стоки зіткнулися у бою з внутрішніми військами, завдали ворогові серйозних втрат, однак були розбиті¹¹⁰.

“Сіроманці” ж, втративши лише одного бійця (потрапив у полон), 7 вересня прорвалися крізь ворожі застави на Свіржі між присілком Бистра і селом Мелна в напрямку на Яглуш, звідки перейшли під Кліщівну. Тут 12 вересня “Яструб” зголосився до командира ВО 3 “Лисоня” хорунжого Омеляна Польового (“Остапа”) і був призначений командиром куреня у цій военній окрузі¹¹¹. Після входження частини старшин і підстаршин до команди куреня (“Яструб”, “Сурмач”, “Левко”, “Марцигель”, “Директор”, “Чубатий” та ін.) сотня, яку очолив “Косач”, нараховувала в трьох чотах і

¹⁰⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 491; *Савицький О.* Свято зброї / *О. Савицький* // *Голос народу*. – Пустомити. – 1992. – 12 вересня. – С. 2.

¹⁰⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 491; *Допіра Б.* “Сіроманці”... – С. 79.

¹⁰⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 66. – Арк. 330–332; ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 436. – Арк. 92; *Сергійчук В.* Український здвиг / *В. Сергійчук*. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – Т. 3: Прикарпаття. – С. 184–185.

¹⁰⁹ *Дир.* Хроніка вд. “Жубри” за час від переходу фронту до 31.12.45 р. // Архів ЦДВР.

¹¹⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 13. – С. 243–244; ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 140; *Левкович В.* Сторінки з пережитого... – С. 78; *Мороз В.* Бій куреня “Гонти” біля Стоків / *В. Мороз* // *Галицький шлях*. – Перемишляни, 1999. – 12 жовтня. – С. 1; 15 жовтня. – С. 2; *Пастернак Р.* Не вмер слава героїв / *Р. Пастернак*. – Перемишляни, 2000. – Вип. 2. – С. 93–94.

¹¹¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 492; *Допіра Б.* “Сіроманці”... – С. 80–83, 89–91; Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2010. – Т. 49: Тернопільщина. “Вісті з Терену” та “Вістки з Тернопільщини”. 1943–1950. – Кн. 1. – С. 142.

чоті ТЗ 150 вояків, мала на озброєнні міномет 82 мм, міномет 52 мм, важкий кулемет “Кольт”, 3 ПТР, 22 ручних кулемети, 40 автоматів, а також гвинтівки і 35 пістолетів¹¹². Так завершився п’ятимісячний період діяльності сотні “Сіроманці” у ВО 2 “Буг”.

Рейд сотні “Сіроманці” на Рогатинщину на терен ВО 3 “Лисоня” був зумовлений обставинами (постійні облоги на призначеному відтинку, ускладнений зв’язок із командуванням ВО 2 “Буг”, настрої стрілецьтва¹¹³). Командир УПА-Захід “Шелест” в наказі ч. 8/44 від 25.09.1944 р. спробував цей крок, однак покарав “Яструба” затриманням до кінця року присвоєння старшинського ступеня за самовільні рішення. Сотня отримала розпорядження повернути на Львівщину політвиховника “Сурмача”, лікаря та всіх стрільців, які там долучилися до неї¹¹⁴. Штаб ВО 2 “Буг” у наказі ч. 12 від 11.09.1944 р. високо оцінив діяльність “Яструба” на Львівщині, схвалюючи добре командування відділами і вправність у боях¹¹⁵.

Отже, сотня “Сіроманці” протягом кількох місяців успішно воювала проти радянських, німецьких і польських військових підрозділів. Саме на Львівщині стрільці і командири сотні здобули неоціненний бойовий досвід, що згодом допоміг їм боротися з радянськими каральними підрозділами та іншими ворожими збройними формуваннями. Сотня “Сіроманці” увійшла в історію українського національно-визвольного руху як один із найбільш успішних відділів УПА.

Volodymyr Moroz. “Siromantsi” company’s activity in Lviv military okruha “Buh” (spring–autumn 1944)

One of the famous UPA companies “Siromantsi” was operating on the territory of Lviv military okruha (region) “Buh” during April–August 1944. With the destination to so-called Ukrainian–Polish front, the company also conducted battles with the German police, red partisans and later with the NKVD troops. Not all the battles were victorious but “Siromantsi” never had serious losses. There are no reason for existing the myths of invincibility of “Siromantsi” company and their extraordinary activity in the Polish–Ukrainian conflict.

Key words: Ukrainian Insurgent Army, “Siromantsi” company, Military okruha (region, group) “Buh”, Dmytro Karpenko–“Iastrub”, World War II, German occupation, Polish–Ukrainian conflict, Organization of Ukrainian Nationalists, Lviv region.

Владимир Мороз. Деятельность сотни “Сироманцы” в Львовском военном округе “Буг” (весна–осень 1944 г.)

Освещена деятельность одной из наиболее известных сотен УПА “Сироманцы” на протяжении апреля–сентября 1944 г. на территории Львовского военного округа “Буг”. Указано, что имея назначение на так званый украинско–польский фронт, отдел проводил бои также с немецкой полицией, красными партизанами, а потом и войсками НКВД. Разоблачено существующие мифы о непобедимости сотни “Сироманцы” и ее особенной активности в польско–украинском конфликте.

Ключевые слова: Украинская Повстанческая Армия, сотня “Сироманцы”, Военный округ “Буг”, Дмитрий Карпенко (“Яструб”), Вторая мировая война, немецкая оккупация, польско–украинский конфликт, Организация украинских националистов, Львовская область.

¹¹² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 492.

¹¹³ Доніра Б. “Сіроманці”... – С. 56, 79.

¹¹⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 73.

¹¹⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 93.